

Het „Vlöggenen” te Ootmarsum. *)

Het stedeke Ootmarsum is een merkwaardig plaatsje, merkwaardig, om zijn geschiedenis, zijn natuurschoon en wegens de oude gebruiken, die zich daar langer dan elders in Twente hebben gehandhaafd. Het meest merkwaardige van deze gebruiken is wel het zoogenaamde „vlöggenen” (vleugelen) tijdens het Paaschfeest. Reeds lang waren we van plan geweest om dit vlöggenen eens te gaan zien maar telkens was er weer iets in den weg gekomen, totdat we op Paaschzondag van het vorige jaar eindelijk in de gelegenheid waren dit hoogst merkwaardige volksgebruik te gaan bijwonen. Te half vier des middags hadden we per fiets Ootmarsum bereikt maar daar het vleugelen eerst veel later zou plaats hebben, lieten we het stadje rechts liggen en traptten eerst even door naar den bekenden Kuiperberg, „den Berg”, zooals de inwoners van Ootmarsum hem noemen, op den top waarvan het Jodenkerkhof gelegen is. Geen plaats in Twente, ja in geheel Overijssel kan met dit plekje in natuurschoon wedijveren. Het is of men voor een groote prachtige schilderij staat. Aan den voet van den berg ligt Ootmarsum met zijn beide kerktorentjes en de roode daken der huizen, waartusschen overal het groen der boomen, vooral dat van de boomen op het kerkhof, uitkomt. Links buiten de gracht der stad de mooie groote tuin met don-

---

*) Eenige bijzonderheden zijn ontleend aan: Mededeelingen van den heer G. H. Oosterwijk te Ootmarsum. „Christus is opgestanden” door Dr. C. Catharina van de Graft in „Volkskunde”. Het oude Paaschlied „Christus is opgestanden” door Dr. J. G. R. Acquoy in Archief voor Ned. Kerkgeschiedenis I 1885, bladz. 1—36.

kere prachtige beukeboomen en aan weerskanten van het plaatsje een windmolen; op den glooienden voorgrond het schilderachtige kleine arbeidershuisje en ver in 't verschiet de torens der Twentsche en Graafschapsche stadjes, terwijl de daken van het slot te Bentheim aan den horizon in de zon schitteren.

Geen wonder dat onze dichter Bernard ter Haar hier op dit bekoorlijke plekje gedrongen werd zijn gevoel in de dichtregelen te uiten, die hij toewijdde aan zijn vriend W. Immink:

O! Wat is 't gezicht betoovrend op dit plekje bovenal,
 Glad van 't fijne dennenstrooisel, als men neerziet in
[het dal,
 Ziet hoe statig zich de toren opheft uit de roode kom
 En op 't stadje vriendlijk neerziet, dat zich aansluit van
[rondom,
 Als een herder, die zijn kudde aan zijn voeten ziet ge-
[schaard,
 Als een priester, wiens gemeente biddend nederknielt op
[op de aard!

Hier vooral wordt men er aan herinnerd, hoe in Twente het oude en het nieuwe zoo merkwaardig naast elkaar blijven voortbestaan. De talloze schoorsteenpijpen der nijvere Twentsche steden, die aan alle kanten van den horizon omhoog rijzen, spreken van de nieuwste uitvindingen op allerlei gebied en voor ons ligt het oude stadje Ootmarsum, nog vrijwel in zijn wallen en grachten, niet veel grooter dan toen het door Prins Maurits werd ingenomen.

In het moerassige Voltherbroek, dat we in de verte ontwaren, ligt nog de raadselachtige Hunenborg, waarschijnlijk eens een Saksische burcht en niet ver van den Kuiperberg

vindt men nog een schilderachtig heidensch kerkhof vol
hooge en lage grafheuvels. Daar

Wordt, in urnen saamvergaard.

De asch van 't Heldenkroost bewaard,

Dat veel vroeger eeuw zag rijzen,

Ruige toppen, die daar grijzen,

Maar geen zerken, die hen prijzen,

Schildren ons hun daden af.

Tusschen den Kuiperberg en de stad ligt zuidelijk van
den straatweg de Paaschweide van Ootmarsum. We zien
daar de enorme hoeveelheid hout bijeengebracht, die voor
het Paaschvuur zal dienen, dat 's avonds wordt ontstoken.
Ook staan er op die weide eenige kramen en stalletjes met
lekkernijen voor de Ootmarsumsche jeugd. 's Middags be-
geven de burgers zich eerst naar die Paaschweide, de kin-
deren om er van de uitgestalde heerlijkheden te genieten,
de ouderen om er een kijkje te nemen of hun penningske
te offeren voor de kosten aan het paaschvuur verbonden.
Het koopen en het bijeenbrengen van het hout wordt be-
redderd door een viertal personen, die ook de leiding bij
het vleugelen hebben.

Dit viertal vult gewoonlijk zich zelf aan. Om een paar
jaar treedt er een af, waarna een ander door de overge-
bleven drie personen wordt gevraagd of hij lust heeft deel
uit te maken van de commissie voor het paaschhout.

Is men nu eenigen tijd op de Paaschweide bijeen geweest,
dan begint zich daar langzamerhand een groepje menschen
te vormen, waarbij zich de voorzanger bevindt, iemand met
een flinke stem, de held van het Paaschfeest. Deze zet
telkens het couplet in van een later te vermelden Paasch-
lied, waarna het groepje, dat al wandelende van den eenen

kant der weide naar den anderen steeds grooter en grooter wordt, telkens invalt.

Ten slotte hebben een paar honderd menschen, (mannen, vrouwen, jongens en meisjes) zich aangesloten en trekt men van den Paaschkamp naar de stad. Bij den ingang daarvan vormen de deelnemers, door elkaar een hand te geven, een lange rij en trekken aldus de stad in; zoo trekt men de geheele stad door. Eigenlijk begint de eigenaardige paaschviering te Ootmarsum reeds des morgens om 9 uur. Dan komen een 50-tal mannen en jongens op het marktplein samen, gaan vervolgens, het boven vermelde lied zingende, eenige straten door en zijn tegen tien uur weer op de markt, waarna allen zich ter kerke begeven. Des middags om half twee herhaalt zich hetzelfde gezang, waarna allen naar den middagdienst gaan en later op den middag heeft dan het eigenlijke vleugelen plaats.

We waren reeds in Ootmarsum aangekomen, toen de menschenrij naderde. Voorop gingen eerst eenige kinderen, dan mannen, vrouwen, soldaten met verlof, jongens, meisjes, boeren, burgers, zoowel Katholieken als Protestanten en Israëlieten, allen met luider stem zingende een lied, waarvan we eerst niet veel meer verstonden dan het eindeloos herhaalde Halleluja. Naar men ons mededeelde, had een bekende voorzanger uit vroegeren tijd daaraan den bijnaam van Halleluja te danken. De woorden van het lied en de toon waarop het gezongen wordt, doen onmiddellijk aan eene processie denken en ongetwijfeld is het vleugelen dit ook vroeger geweest. Thans echter mist het elk kerkelijk karakter.

De menschenslinger trok intusschen eerst door de hoofdstraten der stad: de Groote straat, de Schildstraat en de

Marktstraat. Overal kwamen de menschen aan deuren en ramen of lieten op straat den optocht voorbijgaan, velen volgden het achterste eind van den stoet. Enkele kermismenschen, die met hunne kramen op de Paaschweide stonden, waren mede naar de stad gekomen en zagen met verbaasde oogen het hun vreemde schouwspel aan.

Zooals in alle Twentsche plaatsen vroeger het geval was, heeft men te Ootmarsum nog vele huizen, die met de groote deur (niendeur) naar de straat staan. Zoo'n deur heeft in 't midden een paal (de stipel) en om deze palen trekt hier en daar de menschenketen heen, steeds onder het zingen van het Paaschlied. Zelfs door de huizen trekt men heen! Het zijn steeds dezelfde huizen en meestal herbergen waardoor men dit doet, en wel zulke waarbij men zoowel door de voordeur als door de achterdeur in een der straten terecht komt. Zoo trekt men de geheele stad door.

Voor de aardigheid maakten we een gedeelte van den tocht mede. Eerst ging het door een nauw straatje, de nog merkbare helling van den ouden stadswal af, toen over een klein bruggetje over de stadsgracht naar het voetpad dat om geheel Ootmarsum heenloopt. We volgden dit pad een eindje, passeerden toen weer over een ander bruggetje de gracht en kwamen door den tuin van een herberg eerst in de keuken daarvan, vervolgens in de gelagkamer. Deze zat vol bezoekers, maar men had voor ons een pad opengelaten in de richting van de voordeur waar we weer uit moesten. Groepjes mannen, die zaten te kaarten, keken even van hun spel op en vele bezoekers, ook de vrouw des huizes, zongen luide het lied mede, toen wij voorbijgingen. Op den kop van een ouderwetschen kolomkachel stonden een groot aantal borrels voor de deelnemers aan het vleugelen, klaar,

die door deze, we zouden in Twente zeggen „in 'n gaank”. werden genoten.

Dit trekken door de herbergen veroorzaakt natuurlijk ieder keer eenig oponthoud en de kinderen die den stoet openen, staan telkens op straat geduldig te wachten, tot de ouderen hun hartversterking hebben genoten.

Ten slotte komt de geheele slinger op het marktplein samen en trekt daar zoo lang in 't ronde, tot alle deelnemers bij elkaar zijn, waarna de keten zich oplost. Nu zet de voorzanger nog eens voor 't laatst het eerste couplet in en wordt het geheele lied nog eens weer gezongen. We hadden opgemerkt, dat vele ouders bij den rondgang een hunner kinderen bij zich hadden en bij de terugkomst op het marktplein zagen we, dat velen deze kinderen voor zich plaatsten om ze bij de laatste woorden van het gezang hoog in de lucht op te heffen, hetgeen steeds het eigenaardige einde van het vleugelen is. Soms wordt ook de voorzanger tot slot even in de hoogte gebeurd. En hiermede is het vleugelen afgelopen.

Hoe zeer men ten allen tijde te Ootmarsum aan dit oude gebruik gehecht is geweest, blijkt wel hieruit, dat, toen in de eerste helft der 19de eeuw een burgemeester het vleugelen verbood en zelfs eenige woningen, die men gewoon was door te trekken sloot, het volk met geweld de gesloten deuren openbrak, daar het geen anderen weg wenschte te volgen dan dien men eeuwen lang gegaan was.

Men wil beweren, dat de nonnen van het vroegere klooster te Weerselo, wanneer zij met Paschen de kerk te Ootmarsum kwamen bezoeken, hand aan hand de stad binnenkwamen en dat het vleugelen daaruit zou zijn ontstaan. Ons lijkt dit niet waarschijnlijk, veeleer zal het een overblijfsel zijn van

de oude Paaschprocessie's, die in Twente langer dan elders in gebruik bleven.

Te Enschede had vroeger op Paasch-Maandag een groote processie plaats, de Emmaüsgang genoemd. De heer dr. A. Benthem Gzn. deelt daarover in zijne Geschiedenis van Enschede het volgende mede, „Zij ging uit van de Groote (toen Katholieke) kerk door de Langestraat naar de Eschpoort, voorts over den Gronauschen weg, den Helleweg, het Zwarte gat, den Heiligenweg, langs het Woldrinkhof naar den Puttenkamp (het sedert 1648 bestaande Tichelwerk v. d. heer G. Schreurs) waar de processie ontbonden werd; hier waren tenten, kramen, enz. opgeslagen en werd het grootste deel van den dag in feestvreugde gesleten”.

Deze Paaschweide op het Tichelwerk werd pas in 1875 verplaatst naar het Volkspark. Dus in Enschede was er verband tusschen de Paaschprocessie en de Paaschweide.

Misschien zijn er hier nog meer sporen van het Ootmarsumsche vleugelen. Pastoor J Geerdink vertelt in zijn „Bijdragen tot de Geschiedenis van Twente” hoe in 1215 door den magister Olivarius, Canonicus in Paderborn, te Enschede een kruistocht gepredikt werd. Bij zijn aankomst vond hij het Enschedesche volk bezig een *rijgendans* doende, zoodat het naar zijn toespraak niet wilde luisteren. Later togen op aandringen ook van den toenmaligen pastoor Theodorus toch eenigen uit Enschede ter Kruisvaart. Misschien was die rijgendans iets dergelijks als het vleugelen.

Dan bestaat er hier een kinderspel (die spelen hebben soms diepere beteekenis) waarbij de kinderen, elkaar in een lange rij aan de hand houdende, zingen:

Lange lange riego, Twintig in de stiege,

Dertig in den rozenkrans, Veertig in den poppendans.

Volgens prof. Gallee werd dit versje eertijds ook bij het dansen om de Paaschvuren gezongen.

Vroeger speelde men dikwijls een spelletje waarbij de kinderen elkaar ook de handen gaven waarna de twee voorsten met hunne beide armen een boog vormden en onder welk poortje hei ander eind van de rij dan doortrok onder het zingen van:

Daar liep een vogeltje al door de poort.

Zouden misschien deze kinderspelen en vooral dat vogeltje iets met het vleugelen te maken hebben?

Pastoor Geerdink, die, naar we meenen, langen tijd te Ootmarsum heeft gewoond, vermeldt ook, dat daar sedert onheugelijke tijden wordt gevleugeld en hij voegt achter het laatste woord de woorden „per modum processionis”, dus op de wijze eener processie, Volgens hem namen er soms meer dan 300 personen aan deel, doch de invoering en aanleiding er van noemt hij een raadsel.

Van bevriende zijde werd ons nog medegedeeld, dat het niet onmogelijk zoude zijn, dat het vleugelen te Ootmarsum een laatste overblijfsel is van de zoogenaamde geeselprocessies uit de 13de en 14de eeuw.

De geeselhouders of flagellanten trokken, aalmoezen inzamelend, door steden en dorpen. Daarop zoude het trekken door de huizen bij het vlöggelen kunnen wijzen. Misschen ook heeft het vlöggelen wegens een zekere overeenkomst met de boetprocessiën van het flagellantisme alleen den naam daarmede gemeen en werd het schertsenderwijs naar het latijnsche woord voor geeselen *flagellare*, „vlöggelen” genoemd.

Zie hier eene verklaring waarvoor wel iets te zeggen valt. Het paaschlied nu, dat bij het vleugelen en, zooals we

later zullen zien, ook bij het Paaschvuur wordt gezongen en dat we volledigheidshalve in zijn geheele lengte laten volgen, luidt als volgt:

Christus is opgestanden,
Al van de Joden hun handen, *)
Dus willen we allen vroolijk zijn,
Christus zal onze verlosser zijn, Halleluja!

Was Christus niet verrezen,
Alom met Zijn goddelijk Wezen,
Wij waren gebleven in grooten nood,
Wij moesten allen sterven den eeuwigen dood, Halleluja!

Christus voer ter hellen
Om daarin vrede te stellen,
Die in de duisternisse zeer lagen bezwaard,
God heeft ze met Zijn eeuwige licht verklaard, Halleluja!

Gij prinsen, gij helsche soorten,
Doet open de muren en de poorten,
Uw roof, die werd U nu onthaald,
Christus heeft al onze schulden betaald, Halleluja!

Christus met groote eerwaarde,
Zijn lieve moeder, die hem openbaarde
Met een lichaam, klaarder dan de zonneschijn,
Onsterfelijk verlost uit alle pijn, Halleluja!

Christus vond ze in weene,
De zuivere Maria Magdalene,
God heeft ze getroost in haar verdriet,
Als een hofman; 't is alzoo geschied, Halleluju!

*) In het Duitsche lied luidt deze regel „von den Todes Banden”.

Twee discipelen kwamen gaande,
Naar Emmaüs, zij waren verstaande
Christus' lijden gedachtig en 's Heeren dood,
Als een pelgrim heeft hem God getoond, Halleluja!

Weest Christus' lijden gedachtig,
Hij is ons paaschlam waarachtig,
Geofferd aan het kruis voor onze misdaad;
Dat deden de Joden door hun valschen raad, Halleluja!

Verblijd U, gij Christ'nen algemeine,
Met Maria, de zuivere fonteine.
De koopmanschap, die Judas heeft gedaan,
Die is ons allen zoo wel vergaan, Halleluja!

Christus heeft nedergezonden
Den heiligen geest, met vurige tongen,
Op den vijftigsten dag, als hij had voorzeid
Zijn apostelen, die hebben zich daarna verspreid, Halleluja!

Halleluja, den blijden toon, Halleluja,
Wordt nu gezongen, zoet en schoon, Halleluja:
Halleluja, Halleluja, Halleluja!

Waar dat ik ben of waar ik sta, Halleluja,
Mijn ziel, die zingt Halleluja, enz.

Met groote vreugde in den geest, Halleluja,
Daar nu het feest van Paschen is, Halleluja, enz.

Daar hoort men zingen voor en na, Halleluja,
Het blijde lied, Halleluja, enz.

Het is vandaag den blijden dag, Halleluja,
Dien David in den geest voorzag, Halleluja, enz.

Hemel en aarde zijn verheugd, Halleluja,
De heilige Kerk, die maakt ons vreugd, Halleluja, enz.

Want onze Heer en Koning rein, Halleluja,
Die nu verrezen is voor mijn, Halleluja, enz.

Zijn bitteren dood komt ons te sta, Halleluja,
Dus zingen wij, Halleluja enz.

De dood die hij verwonnen ziet, Halleluja,
Des duivels macht gebracht tot niet, Halleluja, enz.

Die zitten in der dooden schâ, Halleluja,
Die zingen nu Halleluja, enz.

Hier boven in des hemels troon, Halleluja,
Daar zingt men ongemein en schoon, Halleluja, enz.

Met zoete stem en musica, Halleluja,
Dat blijde lied, Halleluja, enz.

Men hoort het zingen voor en na, Halleluja,
Dat blijde lied, Halleluja, enz.

Wij die hier op deez' aarde zijn, Halleluja,
Leden van Christus' lichaam zijn, Halleluja, enz.

Met vreugde zingen wij hierna, Halleluja,
Het blijde lied Halleluja, enz.

Lof zij dat zuivere lam, Gods Zoon, Halleluja,
Dat ons verlost heeft door zijn bloed, Halleluja, enz.

En opgewekt is onze schâ, Halleluja,
Dat blijde lied Halleluja, enz.

Gloria zingen wij in des Heeren vrees, Halleluja,
Die van den dood verrezen is, Halleluja, enz.

Hem danken wij voor zijn genâ, Halleluja,
Met dezen zang Halleluja, enz.

Zoo men ziet is het Paaschlied van geen geringe lengte,
maar de af te leggen weg, waarop het gezongen moet
worden, is dan ook lang.

Het 3de en 4de vers herinneren levendig aan de gebrui-
ken en de woorden van de vroegere Paaschprocessies.

Die hiervan meer wil weten, raden we de lezing aan van
de beide opstellen hiervoren genoemd.

In het Duitsch begint het lied met de woorden „Christ
ist erstanden” en algemeen wordt het beschouwd als het
oudste voortbrensel van het geestelijk volksgezag in Duitsch-
land. Het was daar in de 13de eeuw reeds algemeen be-
kend, zoodat het misschien reeds uit de 12de eeuw dag-
teekent! Omstreeks 1500 was het slechts kort en luidde:

Christ ist erstanden,
Von der marter aller,
Des schül wir alle fro sein,
Christ scholl unser trost sein.

Kirioleis. *)

Alleluia, alleluia, alleluia,
Des schüll wir alle fro sein,
Christ scholl unser trost sein,
Kirioleis.

---

*) Kyrie Eleison = Heer, ontferm U onzer!

Hei, koerei of koerei, dat in vele Paaschliedjes voorkomt is hiervan
eene verbastering.

Doch er bestonden ook talrijke uitbreidingen en omwerkingen van dit lied uit de 16e, 17e en 18e eeuw, zoowel onder de Lutherschen als onder de Katholieken. Luther zelf hield het lied in hooge eer en maakte er in 1524 eene omwerking van.

Zeer merkwaardig is het (en daaruit blijkt, dat ons Paaschlied niet later dan de 15de eeuw uit het Duitsch in het Nederlandsch vertaald is) dat, zooals Eggerik Beninga mededeelt, toen Graaf Edzard van Oost Friesland omstreeks Paschen 1506 zijn intocht in Groningen hield, het volk en ook de straatjeugd hem verwelkomde met eene *parodie* op het Paaschlied:

Christus is upgestande,
 Heer Viet *) moot nu ut dussen lande,
 Des willen wi alle froh syn,
 Grave Edzard wil onse troost zijn.

Kyrieleison.

Acquoy heeft in zijn genoemd artikel het lied tot in zijn jongste bewerkingen onder Katholieken, Lutherschen en Gereformeerden gevolgd. Hij noemt als jongsten Katholiekenbundel, waarin het werd opgenomen, de Passie, Paaschen en Pinxtergezangen, in Amsterdam omstreeks 1790 verschenen.

In hetzelfde jaar 1790 werd het voor het laatst opgenomen in het gezangboek der Luthersche Gemeente te 's-Gravenhage, terwijl het in 't midden der 18e eeuw nog in de Gereformeerde kerk te Beetsterzwaag met Paschen gezongen werd. Dit was het laatste spoor dat Acquoy van het populaire lied in ons land kon vinden. Hij wist dus niet dat

*) De Saxische edelman Veit van Drakerdorf.

het nog telken jare bij ons in Twente met Paschen gezongen werd!

Kan men dus wel als zeker aannemen, dat het vleugelen te Ootmarsum een overblijfsel is van de vroegere Paaschprocessies, toch blijft de naam „vlöggelen” en het trekken hand aan hand door huizen en om deurposten nog altijd een onopgelost raadsel. Paaschmaandag wordt alles op dezelfde wijze herhaald, doch dan doet zich de invloed van het bezoek der herbergen, naar men ons mededeelde, in hooge mate gelden. Wij kunnen slechts over den eersten dag oordeelen en toen geschiedde het vleugelen geenszins luidruchtig, doch heerschte er een ernstige toon.

Toen het vleugelen goed en wel was afgelopen en het donker was geworden, begaven we ons voor de tweede maal dien dag naar den Kuiperberg. Van het mooie uitzicht was nu niet meer te genieten, maar het was aardig om te zien hoe allerwege in den omtrek de Paaschvuren brandden. Bij tientallen waren ze te tellen en hoog zagen we de vlammen allerwege opslaan. Het groote Paaschvuur van Ootmarsum brandde vlak voor ons in de diepte en verlichtte op fantastische wijze eene groote menigte menschen die er om heen stonden en ook hier met luide stem het Paaschlied in zijn geheele lengte zongen. Eigenaardig klonk het telkens weer herhaalde Halleluja, Halleluja in de stilte van den avond.

Het was reeds laat, toen we hoogst voldaan over alles wat we gezien en gehoord hadden, naar huis reden. Tusschen Ootmarsum en Oldenzaal zagen we aan alle kanten van den weg de Paaschvuren hoog opvlammen ten bewijze hoe taai de bewoners van Twente vasthouden aan hunne oude gebruiken.

Ook nog na Oldenzaal zagen we ze hier en daar branden, maar hoe meer we het nieuwe elektrische licht van Enschede naderden, hoe meer het schijnsel van het oude Paaschvuur verdween.

J. J. VAN DEINSE.

N A S C H R I F T.

De melodie, waarop dit lied te Ootmarsum wordt gezongen, is opgeteekend door Dr. J. H. Weusting te Amsterdam, afgedrukt door Van Duyse, *Het Oude Ned. Lied*, III, bl. 2172.

Over de oorspronkelijke beteekenis van het kinderliedje *Lange lange riege* heb ik geschreven in *Drentsche Volksalmanak* 1902, bl. 54.

Een vóór-christelijke oorsprong van het *vlöggelen* ter eere van de Gem. lentegodin, Ostara, wordt vermoed door J. D. C. van Dokkum in *de Samenleving* van 15 April 1911.

Mij schijnt de feestviering een soort van Paaschprocessie, een vervolg op het passiespel, een voorstelling dus van de opgewondenheid zooals die na de *Opstanding* in Lucas XXIV is beschreven, waar ook de *Hemelvaart* op denzelfden dag plaats heeft. Het woord *vlöggelen* vat ik dus op als Duitsch *flügeln*, d. i. vleugels aanbinden, aanhebben, vliegen (vgl. hier bl. 47).

J. BERGSMA.

Schipborg.

Het is gebeurd te Schipborg, het Drentsche gehucht, dat om zijn landelijken eenvoud en zijn ongerepte natuur bij de Groningers zoo vermaard is.